

Віктар Каратай

ХРЭСЬБІННЫ АБРАД ЯК СІНКРЭТЫЧНЫ ЭМАЦЫЯНАЛЬНЫ КОМПЛЕКС У ЭТНАКУЛЬТУРЫ НАРАЧАНСКАГА КРАЮ

Шкадую жанчын,
што пасля пацалунку мужчыны
Не зведалі асалоды пацалунку дзіця,
Што навек ад сваіх грудзей адлучылі
Ненасытную, бессмяротную завязь жыцця.
Генадзь Бураўкін

Здавён засталіся ў свядомасці радкі выдатнага рускага паэта Р. Раждзественскага: «Родился человек, он нищ – подайте нищему...», і далей: «лишь нищим подают любовь, а он – не нищий» (цытую па памяці, таму не даю спасылкі).

Так сапраўды склалася і павялося спрадвеку: кожнаму наканавана прайсці свой жыццёвы шлях – ад безабароннага, голенькага немаўляці да сталага чалавека, а магчыма, і да асобы. А пачынаецца гэтая пакручастая, звільстая дарога ад роднай калыскі, песні маці, дужых рук бацькі, ад прыязных слоў родных (не абавязкова па крыві) людзей. І ў аснове ўсіх гэтых слоў і паняццяў – карань *род* – адсюль і спаконнае пакланенне славян, іх заўсёдная вернасць богу Роду (з усім комплексам этнічных, маральных і сацыяльна-філасофскіх атрыбутаў). Гэты феномен знайшоў свой яскравы адбітак у традыцыйнай этнакультуры, найперш вёскі. Як слушна адзначае Л. Тарасюк, «фальклор выражае маральнае пачуццё, непарыўна звязанае з эстэтычным, санкцыяніруе характар паводзін чалавека ў калектыве, у пэўнай сацыяльнай групе. Фальклор як мастацтва «наскрозь» этычны, ён традыцыйна з'яўляўся рэгулятарам унутрыродавых, сямейна-бытавых і іншых адносін... здольны ўзяць на сябе місію ўстойліва-вартаснага пачатку жыцця» [3, 27].

Унікальным у гэтым сэнсе з'яўляецца радзінны (хрэсьбінны) абрад, які найбольш шырока прадстаўлены ў беларускім фальклоры і толькі спарадычна ўзгадваецца даследчыкамі рускай і ўкраінскай вуснай народнай творчасці. Трэба зазначыць, што наша цікавасць да гэтага этнакультурнага феномена абумоўлена пэўнымі сацыяльнымі, найперш дэмаграфічнымі працэсамі, якія выразна выявіліся апошнім часам у побытавых рэаліях усходнеславянскіх народаў. Гаворка ідзе пра настойлівую патрэбу карэнным чынам змяніць, выправіць крызісную дэмаграфічную сітуацыю, абумоўленую шэрагам складаемых вектараў: глабалізацыяй, урбанізацыяй (і, адпаведна, заняпадам вёскі – традыцыйнай захавальніцы сямейных каштоўнасцей), неабачлівай дзяржаўнай сацыяльнай палітыкай. У выніку яе карэкцыі ўжо выявіліся першыя пазітыўныя вынікі. Так, толькі ў Маскве ўпершыню за апошнія 19 гадоў на свет прыйшло 100 тысяч маленькіх жыхароў. У Мінску за першы тыдзень 2008 года нарадзілася 183 немаўляці.

У гэтым сэнсе зварот да гістарычна-культурных нацыянальных традыцый не можа быць з’явай маргінальнай, абочынна-другаснай.

Нарачанскі край, паводле сваёй геаграфічнай уладкаванасці, знаходзіцца адначасна і ў цэнтры своеасаблівай этнакультурнай «ружы вятроў», адчуваючы пры гэтым розныя ўплывы, аднак, бясспрэчна, застаецца цэнтральнабеларускім этнакультурным мікрарэгіёнам. Паводле Л. М. Салавей, «абрадавы вусна-паэтычны комплекс Мядзельшчыны не вызначаецца арыгінальнасцю і своеасаблівасцю... , паколькі ў ім выразна праяўляюцца тыя асаблівасці, што складаюць спецыфіку нацыянальнай (падкрэслена мной. – **В. К.**) вуснай паэзіі» [2, 499].

Па гэтай прычыне зварот да традыцый і сённяшняга стану хрэсьбіннага абраду ў Нарачанскім краі азначае і выхад на агульнабеларускія генералізуючыя пачаткі радзіннага комплексу ўвогуле. Асноўныя падзеі ў ім былі, як правіла, прымеркаваныя да хрэсьбінаў (*хрышчэння, хросту*) дзіцяці і адзначаліся ў сямейна-сяброўскім асяроддзі. Галоўнымі героямі-ўдзельнікамі вечарыны былі (апроч немаўляці) маці-парадзіха, бацька, кумы (яны ж хросныя), госці (сваякі, сябры і суседзі) Падчас хрэсьбінаў у прыгаворках і прыпеўках з мяккім гумарам ухваляліся кума і кум, выконваліся абрадавыя песні, у якіх гучалі зычэнні шчаслівай долі дзіцяці, яго бацькам, ушаноўвалася бабка-павітуха, а таксама бяседныя песні, непасрэдна не звязаныя з абрадам. На Мядзельшчыне, як і па ўсёй Беларусі, з часам змест і функцыя некаторых элементаў рытуалу, а таксама сродкаў фармальна-паэтычнай выразнасці песень змяніліся. Як адзначыў А. С. Фядосік, «у старажытнасці дамінантнай у іх была магічная функцыя. Абрады і звязаныя з імі песні... павінны былі садзейнічаць лепшай долі нованароджанага. Пазней жа магічная функцыя ў гэтых абрадах і песнях адышла на другі план, галоўную ролю набыла эстэтычна-мастацкая функцыя» [4, 229].

Пра змены сведчаць і людзі, не ганараваныя высокімі навуковымі званнямі. Так, жыхарка к. п. Нарач Я. А. Залатарская, дарэчы, карэнная насельніца былой вёскі Купа, у размове з аўтарам гэтых радкоў зазначыла, што бабкі-павітухі як удзельніцы хрэсьбінаў даўно няма (за выключэннем рэдкіх выпадкаў, ды і то ў аддаленых вёсках), яе ролю выконвае кума, якую і сёння часам цягаюць па сяле ў начоўках. З яе слоў, стаўленне да самой урачыстасці сталася больш практычным (адпаведна, менш эмблематычным) (ад В. К.). Напрыклад, калі дзіця з’яўлялася на свет у цёплую пару года, то хрэсьбіны ладзілі праз 2–4 тыдні, каб даць яму час крыху акрыяць, калі зімой – то чакалі да веснавога сонейка. Падчас вечарыны найбольш актыўныя і дасціпныя госці пераапрааналіся ў цыганоў, хадзілі па вёсцы, варажылі, свавольнічалі. Замест складанай па рэцэптуры «бабінай кашы», якая, як сведчыць Т. І. Кухаронак, гатавалася «з прасяных, ячных або грэцкіх круп ... на малацэ, з яйкамі, цукрам, мёдам, маслам», падавалася неспраўдная, правакацыйная з «бульбай, гарбузом, нават катом» [1, 43]. Сёння прапануецца гаршчок з цукрам, пячэннем і іншымі сучаснымі прысмакамі.

Цікавым, у нечым парадаксальным з’яўляецца погляд на нарачанскія хрэсьбіны асоб, зусім далёкіх ад этнакультуры гэтага мікрарэгіёна, –

мінчанак, студэнтак філфака БДУ. Гартаючы запісы фальклорных тэкстаў, яны выказваюць часам найўныя, але бясспрэчна арыгінальныя меркаванні, робяць спробу вылучыць найбольш эстэтычна вартасныя адзінкі і нават зрабіць іх класіфікацыю. Так, студэнткі I курса рускай філалогіі В. У. Сяліцкая і Н. М. Цітовіч аднагалосна сцвярджаюць, што колькасна хрэсьбінныя песні, іх прыгаворкі і прыпеўкі відавочна саступаюць узорам вясельнай лірыкі ў агульным абсягу сямейна-бытавой паэзіі Нарачанскага краю. Гэтая ж заканамернасць уласцівая і жанрава-тэматычнай карэляцыі: песні-звароты да дзіцяці, яго бацькоў – і звароты да кума і кумы. Трэба, аднак, зазначыць, што перавага колькасная зусім (як і неалежыць мастацтву) не азначае феномен якаснай прэферэнцыі. Сапраўды, «кумоўскія» песні і прыпеўкі гучаць знешне больш эфектна, тады як «велічальныя» ўзоры народнай паэзіі ўражваюць вобразнай глыбінёй і чысцінёй, часам стoenым драматызмам і нават трагізмам. Вось як адазвалася аб хрэсьбінных песнях студэнтка-практыкантка: «Запісаныя рознымі людзьмі у зусім розных кутках краю гэтыя творы ўражваюць свежасцю пачуццяў і зрэдчас нязвыкласцю ўспрыняцця рэчаіснасці. У маім уяўленні закаранілася думка, што з'яўленне на свет новага чалавека – незвычайны цуд, шчаслівы момант, тады як у творы – безвыходны сум:

*Ты, белая бырозанька,
Чырвоная вольха,
А хто зрабіў патрэбачку?
Колечкава жонка.*

*Сама сядзіць у запечку,
Гарэлачку локчыць,
А Колечка-гаротнічак
Бяседачку топчыць» [* 1].*

Цікава, што сярод архіўных матэрыялаў студэнтка знаходзіць і своеасаблівы працяг гэтага твора, запісаны ў іншай мясцовасці, другая частка якога распавядае пра хатні побыт, размеркаванне абавязкаў паміж сямейнікамі і г. д. Такім чынам, варыянт песні нібы вяртае нас да ўстойлівых сямейных традыцый:

*А Андрэйка маладзенькі
Патрэбачку топчыць,
Патрэбачку топчыць,
Сама сядзіць у запечку,
Сыночка люляць,
Сыночка люляць,
А Андрэйка маладзенькі
Патрэбу спраўляць,
Патрэбу спраўляць.
Дзякуй табе, Андрэйка,
Ды за усё за гэта,
Ды за ўсё за гэта.*

*А каб зрабіў патрэбачку
Ды яшчэ на лета,
Ды яшчэ на лета [* 1].*

На жаль, для гераіні твора і для ўдзельнікаў хрэсьбінаў не ўсё ў сямейным жыцці выглядае гэтак ідылічна, як у абрадавай песні. Па-першае, песні-бласлаўленні нованароджанага павінны былі існаваць толькі ў кананічным, «іканапісным» вітальна-мажорным варыянце, тады як у «жывой» практыцы сустракаюцца, хоць і нячаста, узоры контраверсійныя, амбівалентныя. Вітаючы з'яўленне новага жыцця, госці нібыта перасцерагаюць ад магчымых праблем і цяжкасцей, якія могуць яму надарыцца:

*– Чаму ж ты, венчык,
Гэтак завяўшы?
Ці ты, дачушка,
Сем лет ляжаўшы?
– А я не ляжала,
Ні адной нядзелькі,
Ды асушыў мяне
Муж маладзенькі
Ды малыя дзеткі... [* 2].*

Нават не ведаю, ці можна пры гэтым усміхнуцца. Больш адэкватным тут падаецца калі не сум, то глыбокі роздум над лёсам абойдзеных шчасцем жанок...

Зварот да хрэсьбіннай лірыкі Нарачанскага краю ў кантэксце ўсёй беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці яшчэ раз сведчыць, што яе патэнцыял далёка не вычарпаны і вымагае больш сур'ёзнай зацікаўленай увагі. Шчыра прызнаюся, што зварот да велічальна-ўрачыстых песень хрэсьбінага абраду беларусаў не ўпершыню змусіў мяне ўбачыць у ім дагэтуль не заўважаныя полісемантычнасць і амбівалентнасць. Здаецца, усё нібыта проста, асабліва з песнямі, прыгаворкамі ды выслоўямі ў адрас кумоў. Яны сапраўды выглядаюць досыць экспрэсіўна, у сукупнасці – амаль весела. Кпіны з кума ды кумы – традыцыйны, нязменны атрыбут беларускіх хрэсьбінаў, вяселля і іншых, непасрэдна звязаных з абрадамі жанраў. Нецікавыя ў сэнсе фармальнай паэтыкі, яны, аднак, даюць выдатныя сведчанні жыццяздольнасці, дзейнасці народа, яго прагі да самарэалізацыі. Сапраўды, хто смяецца, той не плача, хіба што ў адчаі:

*Кум да кумы прыехаў,
Кума куму – арэхаў.
Як наеўся ядзёр,
Ды і ножкі задзёр [* 1].*

Калісьці, каб даць дзіцяці доўгае жыццё і здароўе, яго ақуналі ў ваду. Судакрананне з памяццю продкаў, з невынішчальнай іх этычна-філасофскай традыцыяй – запарука жыццяздольнасці нацыі, яе генетычны выратавальны код. Уваходзіны чалавека ў няпросты свет – нібыта проста рэальнасць, аднак

якая велічная і балючая. Можа, менавіта таму яна аздабляецца гумарам, дзе мяккім, дзе задзірыстым, а дзе і іранічным.

Радзіны, хрэсьбіны ў жыцці і культуры – нам звяртацца да іх зноў і зноў. Пакуль жывем.

ЗАЎВАГІ

*1. Рэгіянальны архіў вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору філалагічнага факультэта БДУ. Фонд 5. Вопіс 13.

*2. Запісана ў в. Нарач Мядзельскага раёна Мінскай вобласці ад В. Л. Мяховіч, 1919 г. н.

ЛІТАРАТУРА

1. *Кухаронак Т. І.* Бабіна каша // *Этнаграфія Беларусі: энцыкл.* Мн., 1989.

2. *Салавей Л. М.* Побит і вусна-паэтычная творчасць // *Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Мядзельскага раёна.* Мн., 1998.

3. *Тарасюк Л. К.* Вернасць вытокаў: фальклорныя традыцыі у беларускай народнай паэзіі. Мн., 1985.

4. *Фядосік А. С.* Сямейна-абрадвая паэзія // *Беларускі фальклор: хрэст.* Мн., 1977.